

הטיחו דברים כלפי מעלה

והַאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־עָלוּ עִמּוֹ אָמְרוּ לֹא נוֹכַל לַעֲלוֹת אֶל־הָעַם כִּי־חָזַק הוּא מִמֶּנּוּ: (במדבר יג לא).

רש"י במדבר פרק יג פסוק לא – כלפי מעלה

חזק הוא ממנו - כביכול כלפי מעלה אמרו.¹

במדבר רבה פרשת שלח, פרשה טז יא – המרגלים מטיחים דברים

"וויאמר אליהם עלו זה בנגב ועליתם את ההר" (במדבר יג יז). "עלוי" - שהם עולים.² א"ר ברכיה הכהן ברבי: מצאו שלשה בני ענקים: "ושם אחימן ששי ותלמי ילידי הענק" ... אחימן, שהיה אומר: אָחִי, מִן יבוא עלי? אָשִׁי, שהיה בריא כשיש. תלמי, שהיה עושה תלמים בארץ. ילידי הענק, שראוהו שהיה עוֹנֵק את השמש.⁴ כשראו אותם המרגלים נתייראו. לפיכך אמרו: "כי חזק הוא ממנו."⁵ אמר ריש לקיש: הטיחו דברים כלפי מעלה, ובאותו עוון נגזר עליהם גזירות קשות. מה הקב"ה אמר לירמיה? לך אמור להם: אין אתם יודעים מה הוצאתם מפיכם! "לקול המולה גדולה" (ירמיה יא טז) - שאמרתם מה גִרְמָתֶם לעצמכם! "הציתם אש עליכם" ...⁶

זוהר חדש כרך א (תורה) פרשת נח דף לח עמוד ב – נח מטיח דברים

א"ר חייא: למה שלח את העורב? דא"ר חייא: מצטער הוה נח טפי על אובדא דעלמא. אמר: ריבונו של עולם, ידעתי כי אתה רחום, ואתה לא ריחמת על עולמך ונהפך רחמנותך לאכזרות. אתה לא ריחמת על בניך, וְיָצָא זֶה שאינו מרחם על בניו ונהפך להם לאכזרי. ולפיכך שלח את העורב, רמז הוא דקא רמז. א"ר יוסי: וכי לא כתיב ביה: "איש צדיק תמים היה", והיאך הטיח דברים כלפי מעלה? א"ר חייא: מרוב צערו הוא דאמר. דהא תנן: מנין שאין דנין את האדם לפי צערו? שנאמר: "אִיּוֹב לֹא־בְדַעַת יְדַבֵּר וְדַבְּרָיו לֹא בְהַשְׁכִּיל" (איוב לד לה). אף על פי שהטיח דברים כלפי מעלה, אין דינו כמזיד אלא כאדם בלא דעת לפי צערו.⁷

¹ חטאם של המרגלים הוא בדיבורם, כפי שהמקרא ממשיך בפסוק הסמוך: "וַיֵּצֵאוּ דִבַּת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תָּרוּ אֹתָהּ אֶלְבָּנִי יִשְׂרָאֵל". דדיבור שהחל מן הסתם ביניהם לבין עצמם בעודם בדרך, המשיך בדיווח למשה ואהרן ומשם לדיבור אל העם ולוויכוח הפומבי עם כלב ויהושע. "הכל דיבורים"? – לאו דווקא. רמב"ן רואה במילה "אפס", המופיעה בפסוק כח שם, את עיקר החטא: "אבל רשעם במילה אפס". אחרים כגון רבי בחיי בן אשר רואים בביטוי: "ארץ אוכלת יושביה" את עיקר הדיבה, אבל רש"י, בעקבות חז"ל, רואה במילה "ממנו" - בהתרסה כלפי שמים, את עיקר החטא. ראו נוסח הגמרא במסכת סוטה לה ע"א, עליה מסתמך רש"י: "אמר רבי חנינא בר פפא: דבר גדול דברו מרגלים באותה שעה, כי חזק הוא ממנו - אל תקרי ממנו אלא ממנו, כביכול, אפילו בעל הבית אינו יכול להוציא כליו משם". ועל הטחת דברים אלה כלפי מעלה, ברצוננו להתמקד. האם כל 'הטחת דברים' היא בהכרח שלילית?

² משה ברכם שתיוורם בארץ יהיה עלייה: עלו – ועליתם. אבל הם נפלו במקום לעלות כפי שהמדרש ממשיך.

³ מי יבוא עלי? מי יכול להתמודד אתי?

⁴ ביטוי זה נזכר גם בגמרא יומא י ע"א ורש"י מסביר שם: "דומה שצווארו נוקב ועולה בחלון הרקיע". ושטיינזלץ מסביר שם: "שמעניקים את החמה בקומתם – כלומר, שהם גבוהים כל כך עד שהחמה נראית כענק על צוואריהם".

⁵ מכאן אולי אסמכתא להצעה לעיל שהטחת הדברים של המרגלים הייתה כבר בתוך השליחות עצמה. באופן כזה כבר לא רואים את הצדדים הטובים והחיוביים שיש בארץ.

⁶ ובהמשך המדרש שם: "אמרו: ונהי בעינינו כחגבים. אמר הקב"ה: ויתרתי עליה! אלא: וכן היינו בעיניהם - יודעים הייתם מה עשיתי אתכם לעיניהם? מי יאמר שלא הייתם בעיניהם כמלאכים? מה גרמתם לעצמכם?" ואם נחזור לדברי ריש לקיש, שהוא הנושא שלנו, מדרש במדבר רבה (מדרש מאוחר) חוזר על דברי הגמרא סוטה להערה 1 אבל מוסיף את מטבע הלשון החדה והברורה: הטחת דברים! גם רש"י שנשען על הגמרא ובוודאי הכיר את המדרש הזה לא משתמש במטבע לשון זו. ואפילו מרכז אותה מעט כאשר הוא מוסיף את המילה "כביכול" בדבריו. אבל כאן, בברור: הטחת דברים כלפי שמיא. ראו ביטוי זה גם במדרש תנחומא הנדפס פרשת האזינו סימן ז שמונה את הפסול בשמות המרגלים: "לעולם יבדוק אדם בשמות לקרוא לבנו הראוי להיות צדיק, כי לפעמים השם גורם טוב או גורם רע, כמו שמצינו במרגלים: שמוע בן זכור - על שלא שמע בדברי המקום ... שפט בן חורי - על שלא שפט את יצרו ונעשה חורי מן הארץ. יגאל בן יוסף - על שהוציא דבה על הארץ ... גדי בן סוסי - הטיח דברים כלפי מעלה והעלה סיסיא. הוא שאמר: ארץ אוכלת יושביה". ראו המדרש המלא שם.

⁷ בחרנו ללכת עפ"י סדר הדורות בתנ"ך (ולא עפ"י סדר המדרשים שיכול ללמדנו על התפתחות הנושא), ולפיכך נח הוא תחנתנו הראשונה. הנה אדם גדול שמכונה בתורה "צדיק תמים" מטיח דברים כלפי מעלה. ומי יאמר איזו קשה מאיזו, המרגלים שאמרו: חזק הוא ממנו וארץ אוכלת יושביה, או נח ש"מחנך" את הקב"ה ואומר לו: אתה לא ריחמת על עולמך – על בניך, והפכת מרחמן לאכזרי, הנה אני שולח לך רמז עורב ולא ערב, בדמות עוף אכזרי שאינו מרחם על בניו הוא! (ראו תיאורים על אכזריות העורב בעירובין כב ע"א, ירושלמי פאה פרק א הלכה א, ויקרא רבה יט א ועוד). אלא שנח דיבר מתוך צערו, בדומה לאיוב שאף הוא דיבר קשות והטיח דברים כלפי מעלה. ראו מדרש תנחומא (בובר) פרשת בראשית סימן יג: "אמרו לו חבריו: איוב, עד מתי אתה מטריח בדברים! אין אנו אומרים לך שאין אתה יכול להקביל פניו, ולהטיח דברים עמו. אמרו לו: יכול אתה להטיח עם מיכאל". (שימו לב לקרבה הלשונית מטיח-מטריח). אלא שגם איוב דיבר מתוך צער גדול וכמאמר חז"ל "אין אדם נתפס בשעת צערו". ראו מקור

מדרש תנחומא פרשת ויצא סימן ה – הגר מטיחה דברים

"כי הוא יודע מתי שוא וירא און ולא יתבונן" (איוב יא), הכתוב מדבר בישמעאל.⁸ בשעה שאמרה שרה לאברהם: "גרש את האמה הזאת ואת בנה" (בראשית כא י) ... מה כתיב שם: "וַיִּשְׁכַּם אַבְרָהָם בְּבֶקֶר וַיִּקְחֹת לָחֶם וְחֶמֶת מִיֵּם וַיִּתֵּן אֶל־הַגֵּר שָׁם עַל־שִׁכְמָהּ וְאֶת־הַיֶּלֶד וַיִּשְׁלַחְהָ" (בראשית כא יד). כיון שכלו המים מן החמת והיה ישמעאל מת בצמא, מיד: "ותשלך את הילד תחת אחד השיחים" ... רבי ברכיה אמר: שהטיחה דברים קשים כלפי מעלה. אמרה לפניו: רבש"ע, כביכול אתה דומה לבני אדם שהן אומרים ליתן דבר וחוזרים בהן! לא כך אמרת לי: "הרבה ארבה את זרעך"? הרי הוא מת בצמא! מיד רמז הקב"ה למלאך להראות לה את הבאר.⁹

מדרש תנחומא פרשת וירא סימן כג – אברהם בא בדיון ודברים

... באותה שעה אמר אברהם לפני הקב"ה רבון העולמים אדם מנסה לחברו שאינו יודע מה בלבו, אבל אתה שאתה יודע מה הלבבות והכליות יועצות אתה צריך לעשות בי כן? ... מיד פתח הקב"ה את הרקיע ואת הערפל ויאמר בי נשבעתי נאם ה' ". אמר לו: אתה נשבעת ואני נשבעתי שלא ארד מן המזבח עד שאומר כל מה שאני צריך ... לא כך אמרת לי ספור הכוכבים אם תוכל לספור אותם כה יהיה זרעך? א"ל: הן, א"ל ממי, א"ל מיצחק ... אתמול אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע, עכשיו אתה אומר לי העלהו שם לעולה ...¹⁰

איוב יג טו-טז – הבנה והשתתפות בצער לצד ביקורת

הן יקטלני לא לו אֶיִחַל אֶף דָּרְכֵי אֶל פְּנֵי אוֹכִיחַ: גַּם הוּא לִי לִישׁוּעָה כִּי לֹא לְפָנָי חֲנָף יָבֹא: (איוב יג טו-טז).¹¹

מסכת ברכות דף לב עמוד א – משה מטיח דברים בתפילה

ואמר רבי אלעזר: משה הטיח דברים כלפי מעלה, שנאמר: "ויתפלל משה אל ה' " (במדבר יא ב), אל תקרי "אל ה' ", אלא: "על ה' ", שכן דבי רבי אליעזר בן יעקב קורין לאלפיי"ן ועייני"ן ולעייני"ן אלפיי"ן.¹²

מאמר זה הוא בגמרא בבא בתרא טז ע"ב, שנאמר בהקשר עם איוב, ואליו ללא ספק מכוון הזוהר כשהוא מצטט: "דהא תנן". אגב, נח ואיוב הם שניים מהשלושה שראו "עולם בנוי וחרב ובנוי" (רש"י יחזקאל יד יד)..

⁸ אנחנו מתקדמים בסדר הקורות בתנ"ך ומגיעים לבית אברהם.

⁹ היא הבאר שהתגלגלה אח"כ להיות בארה של מרים שסיפקה ארבעים שנה מים לצאצאי אברהם משרה. ראו הדף [בארה של מרים](#) בפרשת חוקת. עוד מי שהטיח דברים כלפי מעלה, אך שם לא נזכר 'הטחת דברים' בפירושו, הוא אברהם עצמו. ראו דבריו במדרש בראשית רבה מט ט: "חלילה לך מעשות כדבר הזה" ... חללה היא לך, זרה היא לך! ... חולין הוא לך! ... חילול שם שמים יש בדבר, חילול שם שמים בדבר! אברהם גם מזהיר את הקב"ה: "מעשות כדבר הזה - לא היא ולא כיוצא בה ולא שפחותה ממנה". גם שם אגב מוזכר איוב כשהמדרש משווה את דברי שניהם: "שני בני אדם אמרו דבר אחד, אברהם ואיוב ... אברהם נטל עליה שכר, איוב נענש עליה. אברהם אכלה בישולה, איוב אכלה פגה". וכבר הארכנו בדברים אלה בדברינו [חלילה לך מעשות כדבר](#) הזה בפרשת וירא. הטחת הדברים של הגר כלפי הקב"ה, כלפי המלאך, היא אולי גם הטחת דברים כלפי אברהם. מול סדום הוא עומד ואומר דברים קשים ומתקומם כנגד עוול אפשרי לסדום ותובע מהקב"ה לשאת למקום בזכות קומץ צדיקים שאולי יש שם, ובביתו הוא נעשה עוול ואין הוא מוחה. אפשר שהקב"ה נעתר להגר, למרות שהטיחה דברים כלפי מעלה, גם בשל כבודו של אברהם. על"פ, הגר מטיחה דברים ונענית! במובן מסוים, היא מצליחה יותר מאברהם ויותר מלוי שרואה להלן שביקש מטר בשעת צמא ונענה אך גם נענש. מדוע? בשל העוול הגדול שנגרם לה!

¹⁰ כיון שהזכרנו את אברהם אי אפשר שלא להזכיר הטחת דברים נוספת שלו, למרות ששוב גם כאן לא נזכר הביטוי 'הטחת דברים' - הדין ודברים שלו עם הקב"ה לאחר העקידה: איפה ההבטחה שלך להמשך הזרע עם יצחק? יש כאן הקבלה מעניינת עם הטחת הדברים של הגר, בפרט שזו קדמה לזו של אברהם. ובשניהם יש את ההבטחה: הרבה ארבה את זרעך. קצרנו המדרש חשוב זה כי הוא שייך יותר לנושא העקידה.

¹¹ הגענו (חזרנו) לאיוב, שבסדר הדורות אפשר למקם אותו בין אברהם למשה. ראו דברינו [מה לאיוב בפרשת וירא](#) שם ניסינו למקם אותו על רצף הדורות. הטחת הדברים של איוב זוכה "במקרה הטוב" להבנה והתחשבות במצבו, ראו למשל זוהר חדש על מגילת רות כו ע"ב: "והכי נמי באיוב. דאמר רבי תנחום: אמר איוב להקב"ה: מי יתן ידעתי ואמצאהו כו' אערכה לפניו משפט [איוב כג] עד שהטיח איוב דברים כלפי מעלה. והקב"ה מהו אומר? אין דנין את האדם לפי צער". וכן הוא בבתי מדרשות חלק ב מדרש חסרות ויתירות שאיוב הטיח דברים כלפי מעלה "מן הסערה" - כשרוחו נסערה ואומר לקב"ה: "שמא נתחלף לך איוב באויב". ראו גם הביקורת על איוב בגמרא בבא בתרא טז ע"א: "לו שקול ישקל כעשי והויתי במאזנים ישאו יחד - אמר רב: עפרא לפומיה דאיוב, חברותא כלפי שמיא? לו יש בינינו מוכיח ישת ידו על שנינו - אמר רב: עפרא לפומיה דאיוב, כלום יש עבד שמוכיח את רבו?". אך כאן, הטחת הדברים של איוב היא מתוך עמידה גאה. אוסיף לייחל לקב"ה גם אם יקטלני (ראו הדף [אוהילה לא](#) בראש השנה), אבל לא אחסס בה בעת להוכיחו "אל פניו". למה? כי הקב"ה יותר משהוא כביכול כועס על מי שמטיח בו דברים, הוא שונא את החנופה. ראו מאמר חכמים בירושלמי מגילה פרק ג הלכה ז: "יודעין הן הנביאים שאלוהן אמיתי ואינן מחניפין לו". ראו עוד מסכת סוטה פרק ה משנה ה: "בו ביום דרש ר' יהושע בן הורקנוס: לא עבד איוב את הקב"ה אלא מאהבה שנאמר: הן יקטלני לא לו אֶיִחַל". הפסוק במשלי ג יב אומר: "כי את אשר יאָהב ה' יוכיח וכאָב את בן יִרְצָה" (בדברינו [על התוכחה](#) בפרשת כי תבוא) ואילו כאן גם האדם יכול כביכול להוכיח את הקב"ה ולעשות זאת מאהבה.

¹² ראו גמרא מגילה כד ע"ב: "אין מורידין לפני התיבה לא אנשי בית שאן, ולא אנשי בית חיפה, ולא אנשי טבעונין, מפני שקורין לאלפין עיינין ולעיינין אלפין". וגמרא שבת קג ע"ב: "וכתבתם - שתהא כתיבה תמה; שלא יכתוב אלפין עיינין ... בית"ן כפ"ן ... דלת"ן ריש"ן ... חית"ן היה"ן וכו'", היינו שיזהר לא להחליף בין אותיות דומות: א-ע, ר-ד, ה-ח, ב-כ וכו'. וביקרא רבה יט ב:

"ודי זהב" ... אמרי דבי רבי ינאי: כך אמר משה לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, בשביל כסף וזהב שהשפעת להם לישראל עד שאמרו די - הוא גרם שעשו את העגל. אמרי דבי רבי ינאי: אין ארי נוהם מתוך קופה של תבן אלא מתוך קופה של בשר. אמר רבי אושעיא: משל, לאדם שהיתה לו פרה כחושה ובעלת אברים, האכילה כרשינין והיתה מבעטת בו. אמר לה: מי גרם לך שתהא מבעטת בי - אלא כרשינין שהאכלתיך. אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: משל, לאדם אחד שהיה לו בן, הרחיצו וסכו, והאכילו והשקהו, ותלה לו כיס על צוארו, והושיבו על פתח של זונות. מה יעשה אותו הבן שלא יחטא?¹³

מדרש תהלים (בובר) מזמור צ - משה מטיח דברים כנגד מידת הדין

"תפילה למשה איש האלהים", אם איש למה אלהים, ואם אלהים למה איש? ...¹⁴ איש האלהים. גברא דיינא, שנאמר: "צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל" (דברים לג כא), שהיה אומר: יקוב הדין את ההר. דבר אחר: שהטיח דברים כנגד מדת הדין, שנאמר: ואם בריאה יברא ה' (במדבר טז ל), אמר משה: אם ברא הקב"ה את פי הארץ מששת ימי בראשית הרי טוב, ואם לאו יברא עכשיו, בשביל קרח ועדתו.¹⁵

שם בהמשך המדרש - ירמיהו, חבקוק ודוד מצטרפים למשה¹⁶

רבנן אמרו: ארבעה הם שסידרו תפילה וקינטרו דברים לפני הקב"ה.¹⁷ ירמיהו, שנאמר: "ואתפלל אל ה' אחרי תתי את ספר המקנה" (ירמיהו לב טז). על ידי שקינטר בדברים מה כתיב למעלה: "הנה הסללות באו העיר לקדחה והעיר נתנה ביד הפשדים הנלחמים עליה מפני החרב והרעב והדבר ואשר דברת הנה והנה ראה: ואתה אמת אלי אדני ה' קנה לך השדה בפסף והעיר נתנה ביד הפשדים" (שם שם כד-כה).¹⁸

"אם את עושה דלית ר"ש ... ח"ת ה"א ... ב"ת כ"ף ... אתה מחריב את כל העולם כולו". אבל כאן, הדרשן מחליף בין אל"ף ועי"ן (בייחוס לבית מדרשו של ר' אליעזר בן יעקב) ושם בפי משה הטחת דברים כלפי מעלה, שהוא התפלל "על ה' ולא אל ה'!"

¹³ עוד שם מדרשים שמסגרים על חטאי בני ישראל השונים בטענות מרככות למיניהן, כולל שהקב"ה אשם כביכול בעצם בריאת האדם "כחומר ביד היוצר", עם "לב של אבן" ועוד. ראו גם כל המדרשים המלמדים סיגוריה על העם בפי משה בשמות רבה פרשות מב ומג. סיגוריה ותפילה כפשוטה, לא הטחת דברים. אבל ר' אלעזר בוחר לשים בפי משה הטחת דברים כלפי מעלה וזאת, על בסיס פסוק בו משה מתפלל בפשטות לבקשת העם במתאוננים: "ויצעק העם אל משה ויתפלל משה אליה ותשקע האש" (במדבר יא ב). דרשת ר' אלעזר לעיל טעונה הסבר ואם לא מסתייגא הוה אנא אמינא שר' אלעזר הוא שמטיח כאן דברים כלפי משה! (ודבי ר' ינאי ור' הושעיה מרככים מעט). אבל עצם הרעיון שמשה אומר דברים קשים שיש בהם הטחת דברים כלפי שמיא, אכן מצוי במקורות רבים. ראו דבריו של משה מיד בתחילת שליחותו, שמות ה כב-ג: "וישב משה אליה ויאמר אדני למה הרעתה לעם הזה למה זה שלחתיני: ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה והצל לא הצלתי את עמך". ראו דברינו [אותם הנתונים תחת הבנין](#) בפרשת שמות על פסוקים אלה. וראו גם מדרש שמות רבה (שנאן) ג ט שאכן הייתה כאן הטחת דברים: "ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוק - ראה הקב"ה מה עתיד פרעה הרשע לעשות ולהכביד את העבודה על העם מעת שילך בשליחותו, וכדי שלא יטעה בדבר הודיעו הקב"ה: כך וכך עתיד פרעה לעשות בזמן שתלך בשליחותי, כדי שלא יטיח דברים כלפי מעלה. ואף על פי כן הטיח דברים כלפי מעלה, ועליו נאמר: כי העושה יהולל חכם (קהלת ז). ואיך נסביר הטחת דברים אלה של משה? מן הסתם בדומה לאלה של נח שדיבר מתוך צער - צער עצמו וצער העולם. ראו שוב שמות רבה ה כב: שהבאנו זה עתה: "באותה שעה (שאמר משה והצל לא הצלתי את עמך) בקשה מדת הדין לפגוע במשה, וכיון שראה הקב"ה שבשביל ישראל הוא אומר לא פגעה בו מדת הדין".

¹⁴ כאן מביא המדרש פירושים רבים כיצד ייתכן השילוב "איש האלהים", הילכו שניהם יחדיו? ותשובתו: "בשעה שעמד לפני פרעה היה כאלהים ... ובשעה שברח לפני פרעה היה איש. כשעלה למרום היה איש ... וכשירד נקרא אלהים. ממחציתו ולמעלה נקרא אלהים, וממחציתו ולמטה נקרא איש".

¹⁵ על הטחת הדברים של משה אפשר להאריך עוד ועוד ואפשר לצרף לה גם את המדרשים בהם משה מתעמת עם הקב"ה ואומר: אתה אומר כך, ואילו אני אומר כך, נראה דברי מי עומדים! ראו למשל במדבר רבה טז כה בפרשתנו: "אמר משה: ריבון העולמים: כי עין בעין נראה אתה ... הרי מאזנים מעוין. אתה אומר: אכנו בדבר, ואני אומר: סלח נא. נראה של מי עומד! ובשמות רבה לב ח: "אל משה: מלאך אתה משלח עמי! כך היו התנאים? ... הרי אמרת מלאך ואני אומר אם אין פניך הולכים - נראה דברי מי עומדים!". החידוש/תזכורת של מדרש תהלים לעיל לעניינינו הוא בקישור הטחת הדברים של משה עם תוארו "איש האלהים" (תואר שזכה לו רק בסוף התורה, ראו דברינו [משה איש האלהים](#) בפרשת וזאת הברכה). וכן שמדובר לא בסתם דיבור, אלא בדיבור שכופה כביכול על הקב"ה לעשות מעשה ולברוא בריאה של הארץ שתפצה את פיה והכחשת שליחותו אם הקב"ה לא ייענה ולא יעשה כדבריו. ראו במדבר רבה יח ב: "פתח משה ואמר לפני הקב"ה: אם מתים אלו על מטותם כדרך שבני אדם מתים והרופאין עולין והן מבקרין אותם כדרך שכל החולים מתבקין, אף אני כופר ואומר לא ה' שלחני ומלבי אמרת". היש לנו הטחת דברים גדולה מזו?

¹⁶ לפני שנמשיך במדרש, כדאי לעיין בפרק צ בתהלים: "תפילה למשה איש האלהים" (פתיחת ספר רביעי של תהלים) המכיל פסוקים קשים ובהם: "תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם: ... כי כלינו באפך ובהמתך נבהלנו: ... מי יודע עז אפך וכינאתך עברתך: ... שמחננו פיות עינתנו שנות ראינו רעה" ועוד.

¹⁷ נראה לומר שבתחילה בקשו אנשים אלה להתפלל, אבל נסחפו לדברי קינטור (קנטור). התפילה הפכה לתיפלה?

¹⁸ השלמנו את הפסוקים בגוף הטקסט. ראו דברינו [הפטרות השבת - גאולת השדה בענתות](#) בפרשת בהר.

חבוקק סידר התפילה, שנאמר: "תִּפְלָה לְחַבְקוֹק הַנְּבִיא עַל שְׁגִילוֹת" (חבוקק ג א) - מה כתיב למעלה מן הענין: "ה' שמעתי שמעך יראתי" (שם שם ב).¹⁹

דוד סידר תפילה, שנאמר: "תפילה לדוד" (תהלים יז א), מה כתיב למעלה מן הענין: "ראיתה כי אתה עמל וכעס תביט" (שם י ד).²⁰

משה סידר תפילה, שנאמר: "ואתפלל אל ה' ואומר ה' אלהים אל תשחת עמך" (דברים ט כו), מה כתיב למעלה מן הענין: "למה ה' יחרה אפך בעמך" (שמות לב יא).²¹

ר' יהודה ב"ר סימון אמר: והלא תפילתן היא קינטרון.²² ירמיה אמר: "ואתפלל אל ה' " (ירמיה לב טז), מה אומר: "צדיק אתה ה' כי אריב אליך, אך משפטים אדבר אותך" (שם יב א),²³ שאני היום כאן ומחר בקבר, ואיני מריב עמך. וכל כך למה, שאתה צדיק כי אריב אליך. חבוקק אמר: "תפילה לחבוקק" (חבוקק ג א), ומה הוא אומר: "ה' שמעתי שמעך יראתי" (שם שם ב). דוד אמר: "תפילה לדוד" (תהלים יז א), מה הוא אומר: "ממתים ידך ה' ממתים מחלד חלקם בחיים" (שם שם יד). משה אמר: "ואתפלל אל ה' " (דברים ט כו), מהו אומר: "אל תשחת עמך ונחלתך" (שם שם), הוי: "תפילה למשה איש האלהים" (תהלים צ א).²⁴

מסכת ברכות דף לא עמוד ב – חנה מטיחה דברים

"וחנה היא מדברת על לבה" - אמר רבי אלעזר משום רבי יוסי בן זמרא: על עסקי לבה. אמרה לפניו: ריבוננו של עולם, כל מה שבראת באשה לא בראת דבר אחד לבטלה: עיניים לראות, ואזנים לשמוע, חוטם להריח, פה לדבר, ידיים לעשות בהם מלאכה, רגליים להלך בהן, דדיים להניק בהן; דדיים הללו שנתת על לבי למה? לא להניק בהן? תן לי בן ואניק בהן.²⁵ ואמר רבי אלעזר: חנה הטיחה דברים כלפי מעלה, שנאמר: ותתפלל על ה' - מלמד, שהטיחה דברים כלפי מעלה.²⁶

שם - אליהו

ואמר רבי אלעזר: אליהו הטיח דברים כלפי מעלה, שנאמר: "ואתה הסיבות את לבם אחורנית". אמר רבי שמואל בר רבי יצחק: מנין שחזר הקב"ה והודה לו לאליהו - דכתיב: "ואשר הרעותי".²⁷

¹⁹ ראו רש"י שם ש"שגיונות" הם הטחת הדברים של חבוקק בפרק א: "עד אנה ה' שועתי ולא תשמע אֶזְעַק אֶלְיָךְ חֶמְס וְלֹא תוֹשִׁיעַ: לְמָה תִּרְאֵנִי אֲנִי וְעַמְל תְּבִיט וְשֹׁד וְחֶמְס לְנִגְדִי וְיְהִי רִיב וּמְדוֹן יִשְׂא: עַל כֵּן תִּפְגַּח תּוֹרָה וְלֹא יֵצֵא לְנִצָּח מִשְׁפָּט כִּי רָשָׁע מְכַתִּיר אֶת הַצְּדִיק עַל כֵּן יֵצֵא מִשְׁפָּט מִעֵקֶל".

²⁰ פרק יז בתהלים נשמע כתפילה רכה ופיוס, אך בדומה לפרק בחבוקק לעיל, הכוונה לפרק קודם, פרק י שנפתח בפסוק: "לְמָה ה' תִּעְמָד בְּרַחֵק תִּעְלִים לְעֵתוֹת בְּצָרָה" וכולו זעקה על אי התערבות הקב"ה בעולם בו הרשעים מצליחים והענוים הנשכחים. והדרשן דווקא נתפס לפסוק יז שם: "רְאֵתָהּ כִּי אֶתָּה עֹמֵל וְכַעַס תְּבִיט לְתֵת בְּיָדְךָ עֶלְיָי וְעֵזֶב חֲלָקָה יְתוֹם אֶתָּה הֵייתָ עוֹזֵר".

²¹ מדרש זה דורש עיון מיוחד, בפרט בהבדל בין שיטת רבנן ושיטת ר' יהודה ב"ר סימון שבאה בהמשך. מי מהם מסנגר ומי מבקר יותר את הקינטור של ארבעה אישים אלה. ועכ"פ, לנח, הגר ומשה מצטרפים ירמיהו, דוד וחבוקק והרשימה עדיין לא סגורה. הערה 17 לעיל.

²² ראו הפסוק המלא שם: "צְדִיק אֶתָּה ה' כִּי אֶרִיב אֶלְיָךְ אֶךְ מִשְׁפָּטִים אֲדַבֵּר אוֹתְךָ מְדוּעַ דָּרְךָ רָשָׁעִים צִלְחָה שְׁלוֹךְ כָּל בְּגָדֵי בְגָדֵךְ".
²³ היינו שהמילה "תפילה" שנשמעת בד"כ כדבר רגוע בין שבח לתחנונים, יש לה גם משמעות של ריב או קינטור כפי שכבר הערנו. ולהלן נראה שתפילה היא גם מלשון פלילים.

²⁴ ראו עוד שם על כמיהתה הגדולה של חנה לילד: "לא היה אדם שקראו להקב"ה צבאות, עד שבאתה חנה וקראתו צבאות. אמרה חנה לפני הקב"ה: ריבוננו של עולם, מכל צבאי צבאות שבראת בעולמך, קשה בעיניך שתתן לי בן אחד?". אך משראתה שתפילה רכה זו לא נענתה, פנתה להתפלל קשות ולעשות פלילים עם הקב"ה כפי שנראה.

²⁵ להתפלל מלשון פלילים. ראו דברי עלי הכהן לבניו, שמואל א פרק ב פסוק כה: "אִם יִחַטָּא אִישׁ וּפְלָלוּ אֱלֹהִים וְאָם לֹא יִחַטָּא אִישׁ מִי יִתְפַּלְלֵנוּ". ובפנחס, מסכת סנהדרין מד ע"א: "ויעמד פינחס ויפלל ותעצר המגפה, ואמר רבי אלעזר: ויתפלל לא נאמר, אלא ויפלל - מלמד שעשה פלילות עם קונו; בא וחבטן לפני המקום, אמר לפניו: ריבוננו של עולם, על אלו יפלו עשרים וארבעה אלף מישראל?". עוד לגבי עזות פניה של חנה כלפי שמיא, ראו קטע קודם בגמרא שם שחנה מאיימת כביכול על הקב"ה בדין סוטה: "אם ראה תראה, אמר רבי אלעזר: אמרה חנה לפני הקב"ה: ריבוננו של עולם, אם ראה - מוטב, ואם לאו - תראה, אך ואסתתר בפני אלקנה בעלי, וכיון דמסתתרנא משקו לי מי סוטה, ואי אתה עושה תורתך פלסתר, שנאמר: ונקתה ונזרעה זרע". ובמקרא עצמו, דברי חנה בשמואל א פרק א פסוק טז, המעידה על סער, רוחה: "כִּי־מִרְבַּ שִׁיחִי וְכַעֲסִי דָבַרְתִּי עַד־הַנְּהָר".

²⁷ היינו, שדבריו הבוטים של אליהו גרמו לקב"ה להודות שהוא זה שהרע לעם. ראו המשך הגמרא שם: "אמר רבי חמא ברבי חנינא: אלמלא שלש מקראות הללו - נתמוטטו רגליהם של שונאי ישראל: חד, דכתיב: ואשר הרעתי, וחד, דכתיב: הנה כחמר ביד היוצר כן אתם בידי בית ישראל; וחד, דכתיב: והסרתי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר. רב פפא אמר, מהכא: ואת רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחוקי תלכו". מה שמציל את עם ישראל ("שונאי ישראל" בלשון סגי-נהור) הוא שהקב"ה כביכול מודה שבבריאה יש את הפוטנציאל לחטוא, כפי שכבר הזכרנו לעיל. הבוטות של אליהו היא לא רק בדיבור, אלא גם בכך שהוא כופה כביכול על הקב"ה לעשות נס ולהוריד אש מהשמים. כפי שראינו כבר אצל משה וכדברי מדרש במדבר רבה יח ב שחלקו כבר ראינו לעיל: "זה היה אחד משלושה נביאים שאמרו בלשון הזה: אליהו, ומיכה, ומשה. אליהו אמר: אליהו אברהם יצחק וישראל היום יודע כי אתה אלהים בישראל ואני עבדך ועשיתי את כל הדברים האלה ענני ה' ענני וידעו העם הזה כי אתה ה' האלהים

פסיקתא רבתי פיסקא לא ותאמר ציון – ארבעה נביאים

"ותאמר ציון עזבני ה' – ארבעה נביאים קראו תגר כנגד מידת הדין, דוד, וירמיה, ואסף ובניו של קרח.²⁸

דברים רבה ב כ פרשת ואתחנן – מנשה מלך יהודה

אמר רבי אחא הא בייא רבא לעלמא: ²⁹ התושב מפנה לבעל הבית. ולמה עשה צלם של ד' פנים? כנגד ד' חיות שהן סובלות כסאו של הקב"ה... ומה עשה לו הקב"ה? מסרו ביד שונאיו... ועשו לו מולין של נחושת³⁰ והכניסו אותו לתוכו והיו מדליקין תחתיו והוא היה נשרף מבפנים. אותה עשה קרא מנשה לכל אלוהות שבעולם שהיה מזבח להם ולא ענו אותו אחד מהם... כיון שראה מנשה צרתו צרה שלא ענה אותו אחד מהם, התחיל קורא להקב"ה, אמר לפניו: רבש"ע הרי קראתי לכל אלוהות שבעולם וידעתי שאין בהן ממש. רבש"ע! אתה הוא אלוה על כל אלהים, ואם אי אתה עונה אותי אני אומר שמא חס וחלילה כל הפנים שוות.³¹ אמר לו הקב"ה: הא רשע, בדין הוא שלא אענה אותך שהכעסת אותי. אלא שלא לנעול דלת לפני השבים, שלא יהו אומרים הרי מנשה ביקש לעשות תשובה ולא נתקבל, לפיכך הריני עונה אותך.³²

מסכת תענית דף כה עמוד א – לוי שגוזר על הגשם

לוי גזר תעניתא ולא אתא מיטרא, אמר לפניו: ריבונו של עולם! עלית וישבת במרום ואין אתה מרחם על בניך. אתא מיטרא, ואיטלע.³³ אמר רבי אלעזר: לעולם אל יטיח אדם דברים כלפי מעלה, שהרי אדם גדול הטיח דברים כלפי מעלה - ואיטלע, ומנו - לוי.³⁴

ימים נוראים - החייט שעשה חשבון עם הקב"ה בערב יום הכיפורים

פעם אחת בערב יום הכיפורים אמר הצדיק ר' אלימלך מליזנסק זכרונו לברכה לתלמידיו: רצונכם לדעת איך עושים בערב יום הכיפורים? לכו אל החייט שבקצה העיר. הלכו אצלו ועמדו לפני חלון ביתו. ראוהו שהוא ובניו מתפללים בפשטות כמו כל החייטים. אחר התפילה לבשו בגדי שבת והדליקו נרות וערכו שולחן מלא מעדנים וישבו אל השולחן בשמחה רבה. הוציא החייט מהארון ספר אחד שהיה כתוב בו כל העבירות שעשה במשך השנה, מיום הכיפורים שעבר עד יום הכיפורים זה, ואמר: ריבונו של עולם, היום הגיע הזמן לעשות בינינו

ואתה הסבות את לבם אחורנית (מלכים א יח לו-לז) - אם אין אתה עונה אותי, אני אומר: אתה הסבות את לבם אחורנית". איך נצדיק את דברי הבוטות של אליהו? שהיו בבחינת: "עת לעשות לה' הפרו תורתך"?

²⁸ קריאת תיגר היא מוטיב דומה מאד להטחת דברים ושווה, עם זאת, דף בפני עצמו. אולי בפרשת בראשית בה האות אל"ף היא הראשונה לקראו תגר לפני הקב"ה (בראשית רבה א'). על קריאת התגר של ירמיהו ראו דברינו [עבד שמכרו רב](#) בתשעה באב וכן דברינו [הנחמה השנייה – ותאמר ציון עזבתי ה'](#) בפרשת עקב. קריאת התגר של אסף מבוססת על תהלים פרק עד: "מִשְׁפִּיל לְאֶסֶף לְמֵה אֱלֹהִים זְנַחַת לְנֶצַח יַעֲשֶׂן אֶפְדָּ בְצִאן מְרַעֲיָתָךְ". על זו של דוד, ראו שם. ועל בני קרח, ראו דברינו [ובני קרח לא מתו](#) בפרשת קרח. נחזור להטחת דברים כלפי מעלה שהיא מעניינינו הפעם.

²⁹ צרה גדולה היא לעולם.

³⁰ תנור או כבשן אש.

³¹ כל האלוהויות שוות. הדברים אמנם חריפים מאד אבל מזכירים את דבריו של אליהו לעיל בעצם ההשוואה של הקב"ה עם אלוהויות אחרות.

³² אז מי יש לנו עוד שהטיח דברים כלפי מעלה, לצד משה, חנה, אליהו, דוד, ירמיהו ושאר האישים הצדיקים? מנשה המלך החוטא והמחטיא הגדול! זה שחז"ל מונים אותו בין שלושה (גרסת המשנה, סנהדרין פרק י משנה ב) או ארבעה (גרסת התוספתא, סנהדרין יב ה) המלכים שאין להם חלק לעולם הבא. מה עשה מנשה? הטיח דברים כלפי מעלה ר"איים" על הקב"ה שאם לא יצילו מכבשן האש (כמו אברהם, חנניה מישאל ועזריה) הוא, מנשה, יודיע לכל העולם ש"כל הפנים שוות" והקב"ה אינו אלוה מעל כולם (ראו דברי משה בדברים יז "כי ה' אלוהיכם הוא [אלוהי האלוהים](#)" ודף משלנו בנושא זה). והקב"ה כביכול משתכנע, אמנם לא ישירות מ"איומו" של מנשה, אלא מהסיבה "שלא לנעול דלת לפני השבים". נראה שמדרש זה לוקח את מוטיב הטחת הדברים כלפי מעלה, מה שחז"ל גם מכנים "חוצפא כלפי שמיא", לקיצוניות והדברים דורשים הסבר. (ראו התוספתא "חס וחלילה" בדברי מנשה שמן הסתם נוספו לטקסט ע"י מאן שהוא שהדברים נראו לו חריפים מדי). המקרא רק מציין שמנשה התפלל ועשה תשובה לאחר שנשבה ע"י מלך אשור והוגלה וזה השיבו למלכותו. ראו דברי הימים ב לג יב-יג: "וַיִּכְהָרְ לוֹ חֵלֶה אֶת־פְּנֵי ה' אֱלֹהָיו וַיִּפְנֶעַ מֵאֵד מִלְּפָנֵי אֱלֹהֵי אֲבוֹתָיו: וַיִּתְפַּלֵּל אֵלָיו וַיַּעֲתֶר לוֹ וַיִּשְׁמַע תְּחִנָּתוֹ וַיִּרְשָׁבֵהוּ יְרוּשָׁלַם לְמַלְכוּתוֹ וַיִּדַע מְנַשֶּׁה כִּי ה' הוּא הָאֱלֹהִים". ראו גם סיום המדרש שם שמלאכי השרת סתמו את כל חלונות הרקיע שלא תישמע תפילתו, אבל הקב"ה: "חתר את הרקיע מתחת כיסא הכבוד וקיבל את תפילתו ושיבהו ירושלים למלכותו". וכבר הקדשנו דף מיוחד לדמותו של [מנשה מלך יהודה](#) בדפים המיוחדים.

³³ ירד המטר ולוי נעשה צולע.

³⁴ דפים אלה במסכת תענית מלאים בסיפורים על מתפללים לגשמים ומורידי גשמים, בראשם [חוני המעגל](#) שגם הוא הטיח דברים כלפי מעלה, כך לפחות בפירוש רש"י בגמרא תענית שם: "לנדות - שמנדין על כבוד הרב, שהטיח דברים ואמר: לא כך שאלתי". רש"י רואה בדברים של חוני שכאילו מכוון את הקב"ה (את הטבע): גשם כזה, גשם כזה, בקשתי ככה, שאלתי ככה ולא ככה וכו', הטחת דברים. לוי אכן מטיח דברים ואומר לקב"ה: עלית וישבת במרום, כפסוק ביחזקאל ח ב: "עזב ה' את הארץ". לוי זכה לפעול את פעולתו וירדו גשמים, לאחר שרבים וטובים אחרים שם לא הצליחו, אבל שילם על כך את המחיר ונעשה צולע. ואם נעמיק ונחקור נראה שגם משה, אליהו וחוני המעגל, שילמו מחיר על הטחת דברים שנשאו כלפי שמיא.

חשבון על כל העבירות שעשינו, שזמן כפרה הוא לכל ישראל. מיד התחיל לחשב ולמנות כל העבירות שעשה במשך השנה, שכולן היו נרשמות בספר הזכרון הזה. אחר שגמר חשבון העבירות, הוציא ספר גדול וכבד יותר מהראשון ואמר: ריבונו של עולם, קודם מניתי את העבירות שאני עשיתי, ועכשיו אמנה את העבירות שעשית אתה. מיד חישב כל הצער והייסורים, צרות ועגמת נפש וחולאים רעים והפסד ממון שעברו במשך כל השנה עליו ועל נפשות ביתו. כשגמר החשבון אמר: ריבונו של עולם, אם נחשוב באמת על פי יושר, אתה חייב לי יותר ממה שאני חייב לך. אלא איני רוצה לדקדק עמך בחשבון מדוקדק, כי הלוא ערב יום הכיפורים היום וכל אחד מוכרח להתפייס עם חברו. ולכן הננו מוחלים לך על כל העבירות שעשית לנו, וגם אתה תמחל לנו על כל העבירות שחטאנו לך. מזג כוס יין שרוף ובירך "שהכל" ואמר בקול רם "לחיים, ריבונו של עולם, הננו מוחלים זה לזה כל מה שחטאנו איש לרעהו, וכל העבירות, הן שלנו והן שלך, בטלות ומבוטלות, כאילו לא היו". אחר כך אכלו ושתו בשמחה רבה מאוד.

חזרו התלמידים אצל רבם וספרו לו כל מה שראו ושמעו. ואמרו שדברי החייט דברים קשים הם וחוצפה יתירה כלפי מעלה. אמר להם רבם: דעו לכם שהקב"ה בכבודו ובעצמו, עם כל הפמליא של מעלה, באים לשמוע את דבריו של החייט הנאמרים בפשטות גדולה. ומדבריו נעשה רצון ושמחה בכל העולמות. (ימים נוראים לש"י עגנון, סדר ערב יום הכיפורים, סיפורי נפלאות מגדולי ישראל).³⁵

אחרית דבר

הטחת דברים כשלעצמה, קשה ככל שתהיה, איננה בהכרח דבר לא נכון. היו עוד שהטיחו דברים כלפי מעלה שלא הספקנו להביא, כגון דברי מרדכי בגמרא מגילה טו ע"א: "גבר מלכא עילאה ממלכא תתאה", שהוא, בלשון נקייה וכהסבר רש"י שם: גבר מלך הארץ על המלך שלמעלה. נושא קרוב שיש לדון בו בהזדמנות אחרת הוא "חוצפא כלפי שמיא" שגם היא איננה בהכרח דבר לא נכון. ועל איוב ראינו לעיל את המאמר "חברותא כלפי שמיא מי איכא?". אלא שלהטחת דברים צריכה להיות סיבה נה ונאמיתית. ראו דברינו ליום השואה על [הנספים ועל המשרפות](#) שמותר לזעוק ומותר לעתים לומר דברים קשים כלפי שמיא. ושם הבאנו את דברי הירושלמי במסכת ברכות: "יודעין הן הנביאים שאלוהן אמיתי ואינן מחניפין לו". מי שכועס מאד על הקב"ה, מי שמטיח בו דברים, סימן שהוא מאמין בו.

הטחת הדברים של המרגלים הייתה מתוך שמאסו בארץ. לא מתוך רצון כן לנחול את הארץ, אלא במטרה לשוב מצרימה, לחזור לחיק הגלות/עבדות הקשה והחמה. לא הטחת דברים מתוך זעקת כאב או עוול: איה הבטחתך לאבות! כצעקתה של הגר למשל. אלא הטחת דברים מתוך געגוע ל"סיר הבשר", לחיים של עבד שאינו נושא באחריות. כאילו אמרו: למה לנו להתחיל בכל ההרפתקה של כיבוש הארץ, התנחלות במקום חדש, כינון ממלכה ריבונית ואחריות הדדית, אם אפשר לחיות תחת מדינה וריבונות שמישהו אחר אחראי לה – "עבדא בהפקירא ניחא ליה".

ועל כל זאת, יש להוסיף שההתחלה איננה בפרשתנו. הכל מתחיל כבר בפרשת השבוע שעבר בהעלותך, בפרק יא: "ויהי העם כמתאווננים", שהוא ללא ספק החוליה הראשונה בשרשרת הנפילות של העם לאורך ספר במדבר. ובעקבותיה גם של משה ואהרון כפי שעמדנו עליה בדברינו [חילופי דורות ומשמרות](#) בפרשת פנחס.

ואולי הכל הוא עניין של טון ומוסיקה, כאמרה בצרפתית: C'est le ton qui fait la musique. יש הטחת דברים בוטה אך נשמעת ויש הטחת דברים צורמת שאינה נשמעת.

שבת שלום וקיי טוב

מחלקי המים

מים אחרונים: מסתבר שלא רק מ"למטה" אין להטיח דברים כלפי מעלה (אלא במקרים מיוחדים), גם ל"למעלה" לא תמיד מותר להטיח דברים כלפי מטה. ראו מסכת סנהדרין מד ע"ב על הרוח הפסקונית (פיסקון) שעומדת לפני הקב"ה ומעירה לו כאשר הוא אומר דברים לא טובים על בני האדם: "בשעה שאמר לו הקב"ה ליחזקאל: לך אמור להם לישראל

³⁵ ז'אנר ידוע בסיפורי חסידים הוא עריכת דין ודברים עם הקב"ה, על אורך הגלות, צרות עם ישראל ועוניו, התמהמהות בוא המשיח ועוד. ולא רק דין ודברים, אלא אף זימון הקב"ה לדין תורה אצל בית דין של מטה. ראו כדוגמא: [הכפרי שרצה להשיא את בתו ובא לדין תורה אצל ר' אלימלך מליז'נסק](#). וכן [הסבא משפולי תובע את הקב"ה לדין תורה](#). ועוד [מוישראל בדין תורה באושוויץ](#). ונראה שהמדרשים שהבאנו הם הבסיס בחז"ל לסוגה חסידית זו.

אביך האמורי ואמך חתית, אמרה רוח פסקונית לפני הקב"ה: ריבוננו של עולם, אם יבואו אברהם ושרה ויעמדו לפניך, אתה אומר להם ומְכַלִּים אותם?³⁶ - ריבך ריב את רעך וסוד אחר אל תגל". הרוח הפסקונית מעירה לקב"ה!

³⁶ אתה חוזר על המילים: "אביך האמורי ואמך החתית" בפני אברהם ושרה?